Vleermuiswerkgroep VZZ

Nieuwsbrief

Nummer 52
Jaargang 19 (2007)
Nummer 2

Colofon

De Nieuwsbrief is een uitgave van de Vleermuiswerkgroep Nederland

ISSN 0928-3587

Hoofdredactie:
Rudy van der Kuil, René Janssen
Carolien van de Graaf

Redactieadres:
Rudy v.d. Kuil
J.van Offwegenlaan 74
2282 HS Rijswijk
vlennieuwsbrief@vzz.nl

Lay-out:
Johannes Regelink

De redactie houdt zich niet verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Wel houdt de redactie zich het recht artikelen in te korten, te redigeren en voor personen of groepen kwetsende artikelen niet te plaatsen.

People from outside the Netherlands can subscribe to the Newsletter by send an e-mail to: leden@vzz.nl.

Adreswijzigingen kunnen rechtstreeks doorgegeven worden door te mailen naar: leden@vzz.nl.

Inhoudsopgave

Een tweede leven als vleermuisboom.....3

Vleermuisdeterminatie met behulp van een sterke zaklamp en een digitale (spiegelrefex) camera.....5

Seizoenskalender: De ruige dwergvleermuis.....8

Gezenderde Brandts vleermuis (Myotis brandtii) in het Ravensbosch.....11

Nieuwe vleermuisliteratuur.....13

Agenda internationale vleermuis congressen.....14

Aankondiging: Vlen-dag.....15

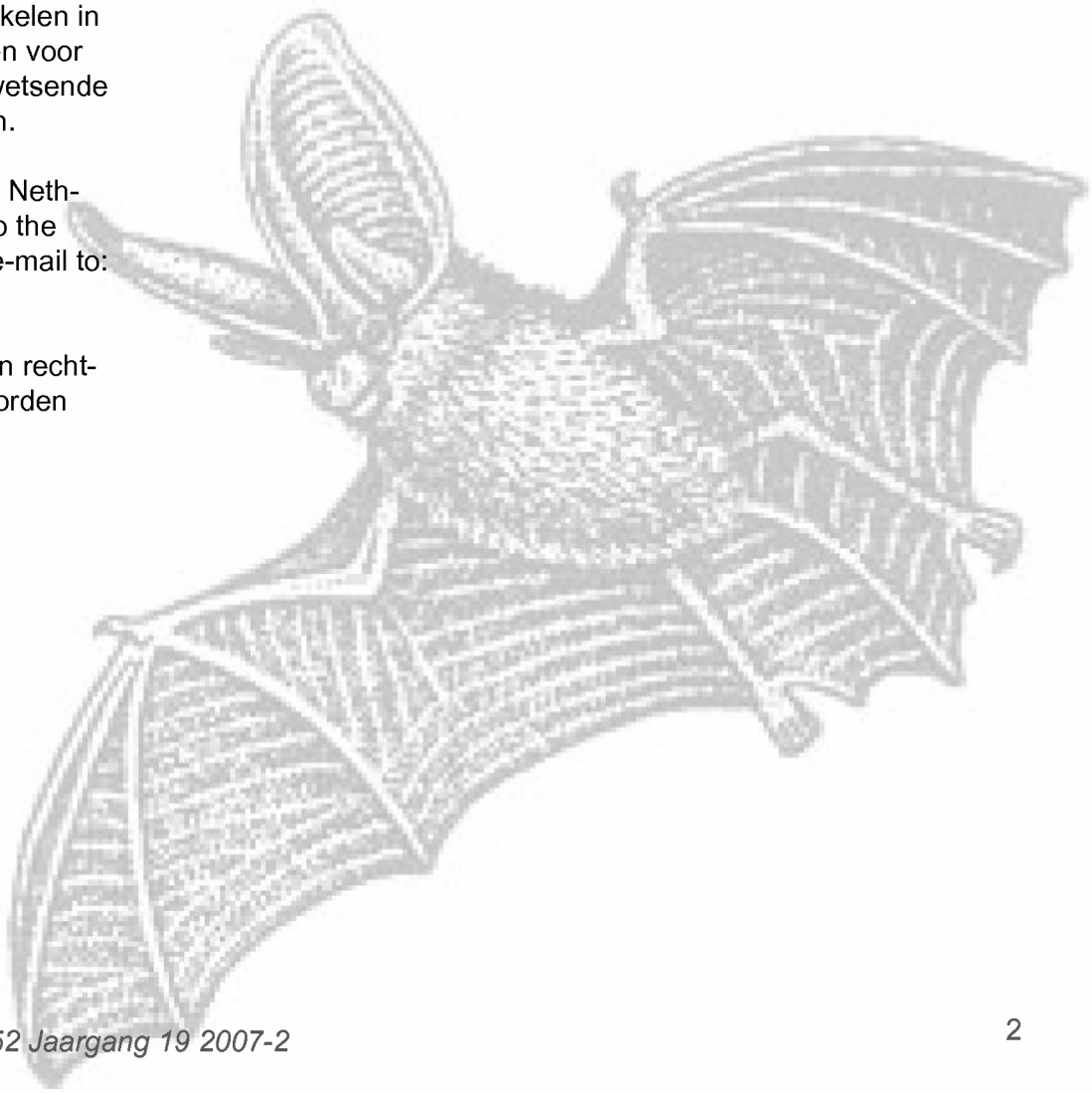

Een tweede leven als vleermuisboom

Rudy van der Kuil - van_der_kuil1@zonnet.nl

Afgelopen winter zijn er in de gemeente Voorburg een groot aantal vleermuiskasten opgehangen als compensatie voor de bomen die waren gekapt. Er bleek onvoldoende vleermuisonderzoek te zijn gedaan en verder was het bedrijf dat de werkzaamheden uitvoerde ook niet echt op de hoogte te zijn van de levenswijze van vleermuizen. In één geval bleek zelfs dat een gekandelaberde een halve meter boven de vleermuisholte was afgezaagd, veel te laag want nu kon je gewoon via de vleermuisholte de blauwe lucht zien en was een potentiële vleermuisholte verloren gegaan. Ook een aantal andere bomen in het park bleek op deze wijze te zijn behandeld. Wat je dan overhoudt is een voor vleermuizen nutteloze boom. Spechten en andere dieren kunnen er natuurlijk nog wel plezier aan beleven, maar specifiek voor vleermuizen is deze functie verloren gegaan.

Door mijn werkzaamheden als hovenier waarbij er ook zo nu en dan in bomen wordt ge-klommen kwam ik samen met een collega op het idee om met de kettingzaag holten in deze “nutteloze” bomen te gaan zagen. Na enig proefzagen kwamen we al snel op het type dat het moest worden. Door een soort van driehoek uit de boom te zagen kom je met de zaag een flink eind in de boom, waardoor de verwachting is dat het voor vleermuizen geschikter wordt. Het is raadzaam om de uit te zagen driehoek niet langer dan 1 meter te maken, anders is deze gewoon niet meer te hanteren vanwege het gewicht. Van deze driehoek zaag je vervolgens de punt af, zie foto’s. Vervolgens zaag je één centimeter van de lengte af, anders wordt het te krap voor de vleermuizen om er in te komen, pas wel op dat je er niet teveel vanaf haalt, omdat je anders andere bezoekers in de verleiding kunt brengen, denk aan de boomkruiper.

Figuur 2: Driehoek waar de punt vanaf is gezaagd

Figuur 1: Uitgezaagde driehoek

Doordat je zowel aan boven- als onderzijde al een zaagsnede hebt gemaakt, komt er al een doorkruipmogelijkheid beschikbaar. Je kunt dit ook eerst aanzien, voordat je er een centimeter afzaagt.

Vervolgens plaats je de driehoek terug, probeer daarbij de driehoek aan de bovenkant goed te laten aansluiten aan de boom zodat het een geheel lijkt, er ontstaat dan aan de onderzijde van de driehoek al een doorkruipmogelijkheid van pakweg twee zaagsneden. Door aan de onderzijde een paar wigjes te plaatsen

voorkom je dat een en ander naar beneden zakt.
Daarnaast wordt aan beide zijden één en ander nog met een spijker vastgezet. Veiligheid voor alles zullen we maar zeggen. Het meest verrassende was wel het beeld dat na afloop ontstaat, je ziet amper een verandering aan de boom en je hebt voor vleermuizen op relatief simpele wijze een extra onderkomen gecreëerd. Het is raadzaam een boom te gebruiken die nog relatief “vers” is en waar nog iets leven inzit. Een boom die al een tijdje dood is zal wanneer je de zaag hanteert snel zijn schors loslaten en je zult zien dat aan de buitenzijde van de stam het water al bezig is in de stam door te dringen.

Resultaten zijn er nog niet, en we zullen daar dit jaar zeker nog naar kijken, maar we vonden de methode zo interessant dat we hem alvast aan geïnteresseerden wilden voorleggen. Het najaar en de winter staan er immers weer aan te komen.

Figuur 3: terugplaatsen van de driehoek

Figuur 4: een zo goed als onzichtbaar eindresultaat

Mededeling Vleemuiswerkgroep Groningen

De Vleermuiswerkgroep Groningen van de Zoogdiervereniging VZZ bestaat niet meer. Begin 2007 hebben de leden van deze werkgroep definitief besloten op eigen benen verder te gaan onder de naam Vleermuis Coördinatie Overleg Groningen (VleCOG).

De VleCOG heeft als doel door plezierige samenwerking het beoefenen van de vleermuiskunde en de bescherming van inheemse vleermuizen te bevorderen, in het bijzonder in de provincie Groningen.

De VleCOG beoogt dit doel te bereiken door:
1. Het bevorderen, begeleiden en uitvoeren van onderzoek naar het voorkomen en de levenswijze van vleermuizen.
2. Het bevorderen van contacten met en tussen actief in vleermuiskunde en bescherming geïnteresseerde personen.
3. De publicatie van de door de leden verzamelde gegevens of waarnemingen inzake vleermuizen.
4. Het geven van voorlichting en adviezen.
5. Het onderhouden van contacten met instanties, organisaties en particulieren.
6. Het bevorderen dan wel uitvoeren van beschermingsmaatregelen.
7. Alle overige wettelijke middelen om de doelstelling te bevorderen.

Op de korte termijn richt de VleCOG zich op het verzamelen van gegevens ten behoeve van een provinciale vleermuisatlas.

Contactpersonen zijn:
Klarissa Nienhuys: klnienhuys@zonnet.nl
Jan van Muijlwijk: jvmmap@bart.nl

Vleermuisdeterminatie met behulp van een sterke zaklamp en een digitale (spiegelrefex) camera

Kamiel Spoelstra - k.spoelstra@rug.nl

In 1992 begon ik met het fotograferen van vleermuizen. Dat was in eerste instantie niet met het doel om heel fraaie foto's te maken, maar om vliegende vleermuizen te kunnen determineren. Het was namelijk zo dat het geluid van vleermuizen die in Noord-Limburg en in de Achterhoek in lanen rondvlogen sterk leek op dat van vale vleermuizen (Myotis myotis) op de referentiebanden. Geluidsanalyse leverde eveneens een gelijkenis met deze referentiegeluiden. Het was alleen zo dat onze dieren een piekfrequentie van 31 kHz hadden, terwijl vale vleermuizen deze doorgaans op 35 kHz laten horen. Op een gegeven moment hoorden we dit geluid op zoveel plaatsen dat ik wantrouwig werd en bedacht dat het wel eens goed kon zijn om een andere determinatiemethode toe te passen.

Dat deed ik door met een eenvoudige spiegelreflex camera op goed geluk foto's te maken van voorbij vliegende dieren. Op goed geluk, maar niet helemaal: onder de camera zat een maglite magcharger gemonteerd, op een zodanige manier dat de gebundelde straal van de zaklamp precies in het beeldveld van de camera viel. Vervolgens wachtte ik in zo'n laantje totdat ik een vleermuis op de detector hoorde, knipte de maglite aan, probeerde de vleermuis in de bundel van de maglite te krijgen en drukte af zodra dat het geval was. Het licht van de maglite diende alleen voor het 'vinden' van de vleermuis; twee aan de camera gemonteerde flitsers zorgden voor een kortstondige belichting van de vleermuis – hiermee werd bovendien de beweging van de vliegende vleermuis (door de korte duur van de flits) bevroren. Ik heb destijds twee films volgeschoten, met een 5-tal gelukte foto's. Deze waren van zeer matige kwaliteit, maar voldoende voor determinatie: het ging om laatvliegers (Eptesicus serotinus) die in die laantjes een ander echolocatiegeluid lieten horen (foto 1).

Foto 1. Een in een laan overvliegende laatvlieger. Deze foto is in 1992 met een analoge camera en 1600 iso film gemaakt.

Alhoewel deze methode tot een goede en zekere determinatie had geleid, heb ik hem later niet meer toegepast. Om goede foto's te kunnen maken was (dure) 1600 iso film nodig, en je moest wachten totdat de film ontwikkeld was voordat je er zeker van was dat er een goede foto tussen zat. Omdat ik tegenwoordig beschik over een digitale spiegelreflexcamera waarmee je schier eindeloos plaatjes kan schieten, en die je bovendien op een gevoeligheid van 1600 iso kan zetten, heb ik deze methode recentelijk weer uitgeprobeerd tijdens een vleermuisweekend van de Zoogdierwerkgroep Overijssel, tijdens diverse losse excursies en tijdens het zomerkamp van de veldwerkgroep van de VZZ. De toepassing leverde vrijwel direct bruikbare resultaten op.

Benodigde apparatuur

De opzet is hierboven al beschreven; hieronder staat een gedetailleerdere opsomming van de te gebruiken materialen. Zie ook foto 2.

Spiegelreflex camera: Een spiegelreflexcamera is het meest geschikt voor dit werk, omdat digitale compact camera's vaak een te grote ontspanvertraging hebben. Wellicht zijn er nu nieuwere typen op de markt die wel snel genoeg ontspannen. De iso waarde van de sensor in de camera is gezet op HI02 wat overeenkomt met ongeveer 1600 iso. De autofocusfunctie moet uitstaan omdat de camera niet kan focussen op een voorbij flitsende vleermuis. De sluitertijd moet worden gezet op de kortste tijd waarbij nog geflitst kan worden (meestal 1/125 of 1/250ste seconde).

Foto 2. De constructie: de zaklamp zit in een kastje en is precies parallel aan de lens gericht (zie ook bovenstaande beschrijving). In de oude opstelling (met de analoge camera) moest het houten frame 2 zware metz flitsers dragen.

Lens: een brandpuntsafstand van ongeveer 150 mm lijkt het meest geschikt. Dat betekent dus voor de meeste digitale spiegelreflex camera's een lens van rond de 100 mm vanwege de cropfactor. Een zoomlens kan uiteraard ook, en kan zelfs handig zijn wanneer je ter plekke nog andere brandpuntsafstanden wilt proberen. De lens moet van tevoren worden gefocust op de afstand waarop je verwacht de dieren te kunnen fotograferen, dit zal meestal tussen de 5 en de 10 meter afstand zijn. Een verschil tussen de afstand fotograaf – vleermuis en focus van de lens is een bron van onscherpte, je kunt dit probleem wat verkleinen door een diafragmastand van 8 of hoger te kiezen.
Zaklamp: de zaklamp moet bij voorkeur fel en gebundeld zijn. Ik heb steeds een maglite magcharger gebruikt.
Flitser: De meeste flitsers zullen voldoen. Er geldt hoe sterker hoe beter. Het is handig wanneer je de flitser manueel kunt instellen. De meeste flitsers verkleinen de flitsenergie door de flitsduur te verkorten; enige verkorting is nodig om te zorgen dat de foto niet te veel bewogen wordt. Ik gebruikte een Nikon SB-800 flitsintensiteit van 1/8 van de maximale energie; het levert ongeveer een flitsduur van 1/5900ste seconde. Vanwege de hoge brandpuntsafstand van de lens is het handig wanneer je het flitslicht kunt bundelen. Sommige flitsers hebben een ingebouwde zoom functie, wat in dit geval erg handig is.
Vleermuisdetector: Het is belangrijk dat je steeds werkt met een detector waarbij je wacht tot je een vleermuis dichtbij genoeg is, en je pas op dat moment je maglite aanknipt, de vleermuis zoekt in de straal en afdrukt. Daarmee voorkom je dat je selecteert op soorten die zich minder aan lamplicht storen.
Frame: houten constructie – zie foto. Deze houten constructie ziet er zo uit omdat deze vroeger een tweetal zware Metz flitsers moest dragen. Een eenvoudiger oplossing is een plaatje aluminium met twee slangenklemmen (zie ook foto 3).

Toepassing
Deze methode is in het bijzonder geschikt voor situaties waarbij je niet zeker bent van een determinatie met de vleermuisdetector. Een foto verschaft in zo'n geval een juiste determinatie die bovendien door anderen gecontroleerd kan worden. De methode werkt vooral goed voor boven water vliegende vleermuizen omdat deze zich min of meer in een

Foto 3: Constructie van een plaatje aluminium en slangenklemmen (foto: René Janssen).

Foto 4 & 5: Volledig beeld en uitsnede van watervleermuis boven water.

tweedimensionaal vlak bevinden, maar ook voor in lanen vliegende vleermuizen heeft de methode zich intussen bewezen. Bij het fotograferen van boven water vliegende vleermuizen zijn ongeveer 7 op de 10 beelden determineerbaar, bij de in lanen vliegende dieren 2 op de 10. Dat laatste lijkt weinig, maar je moet je realiseren dat je in veel gevallen binnen 15 minuten wel een of meerdere determineerbare beelden hebt, boven water vaak al binnen een minuut – veel efficiënter dan het opzetten en bewaken van een mistnet wat meestal enkele uren werk kost. Ik heb tot nog toe een 74 tal dieren gefotografeerd op verschillende locaties, voornamelijk boven water vliegende dieren – deze laatste waren allemaal watervleermuizen (foto 4). In laantjes fotografeerde ik in Nederland nog alleen vliegende watervleermuizen en rosse vleermuizen , en in op het zomerkamp in Estland noordse vleermuizen (foto 6; ze maken die in die situatie een zeer myotis-achtig geluid). Ik heb nog geen gelegenheid gehad om op deze manier franjestaarten te fotograferen op plaatsen waarvan we weten dat ze daar veel vliegen (naaldbos en lanen).

Foto 6. noordse vleermuis in laan (uitsnede)

Seizoenskalender nazomer – over de najaarstrek van de Ruige dwergvleermuis

Carolien van der Graaf - carolien@bagijnhof.nl

Dit wordt het eerste stuk van de nieuwe rubriek 'de seizoenskalender'. Hierbij wil ik in elke VLEN-nieuws een seizoensgebonden activiteit uit de vleermuizenwereld onder de aandacht brengen. Vervolgens zal ik tips geven en/of een activiteit (inventarisatie of excursie) noemen, zodat je zelf aan de slag kunt om de vleermuizen te bestuderen. Deze eerste seizoenskalender gaat in op de nazomer / herfst.

Nazomer

De nazomer is de tijd dat de jongen uitvliegen en zelfstandig worden, de mannen en vrouwen elkaar opzoeken om te paren en de vleermuizen richting hun winterverblijven trekken. De herfst is dus een drukke periode in de vleermuizenwereld. Deste meer een reden om er 's avonds opuit te trekken en de vleermuizen gade te slaan. In deze seizoenskalender zal ik ingaan op de najaarstrek van de ruige dwergvleermuis. Vervolgens worden er een paar tips gegeven om ruige dwergvleermuizen op te sporen en wordt verwezen naar een inventarisatie van ruige dwergvleermuizen.

Najaarstrek van de ruige dwergvleermuis

De ruige dwergvleermuis is een kleine donkerbruin of roodbruin gekleurde vleermuis met kleine, zwarte ronde oren.

Zijn verspreidingsgebied loopt van West-Europa oostwaarts tot de Oeral, de Kaukasus en het westelijk deel van Klein-Azië. Het zwaartepunt van de verspreiding ligt in Rusland en naar het west-

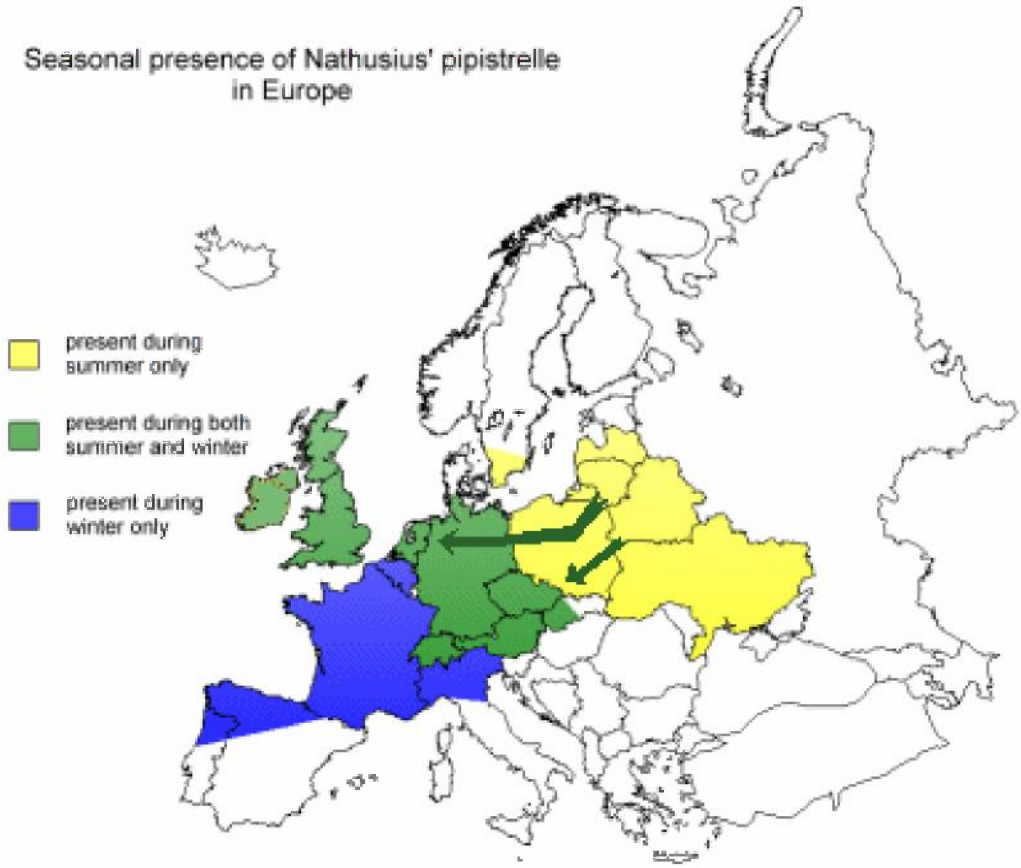

Figuur 2: verspreiding van de ruige dwergvleermuis in zomer (geel), winter (blauw) en beide(groen) en een globale indicatie van de richting van de najaarstrek (bron: www.nathusius.org.uk)

Figuur 1: ruige dwergvleermuis © Vilda/Yves Adams

en toe neemt de dichtheid van vleermuizen af. De ruige dwergvleermuis komt (van het najaar tot het voorjaar) in heel Nederland redelijk algemeen voor.

De ruige dwergvleermuis migreert over grote afstanden tot wel 2.000 km. Dat blijkt uit de vele geringde dieren, die ver buiten hun ringplaats zijn teruggevonden. In Nederland zijn dieren gevonden die in Estland, Letland en oostelijk Duitsland geringd zijn en in Nederland geringde dieren zijn daarnaast ook in Frankrijk terug-

gevonden. Deze terugmeldingen wijzen op seizoensmigratie. In het najaar verplaatst vrijwel de gehele populatie van Noord-, Midden- en Oost-Europa zich naar gematigde wintergebieden in westelijk Europa. Dit betekent onder andere dat dieren, die in Midden- en Oost-Europa kraamkolonies hebben in het najaar naar Nederland terugkeren om hier te overwinteren. Deze terugmeldingen wijzen op seizoensmigratie. In het najaar verplaatst vrijwel de gehele populatie van Noord-, Midden- en Oost-Europa zich naar gematigde wintergebieden in westelijk Europa. Dit betekent onder andere dat dieren, die in Midden- en Oost-Europa kraamkolonies hebben in het najaar naar Nederland terugkeren om hier te overwinteren Dit betekent onder andere dat dieren, die in Midden- en Oost-Europa kraamkolonies hebben in het najaar naar Nederland terugkeren om hier te overwinteren. In de nazomer, als de jongen zijn uitgevlogen, trekken ze dan van via vaste migratieroutes van de zomerverblijven naar de winterverblijven. Onderweg verblijven ze in tussenkwartieren. Dit zijn vaak vaste plekken waar de dieren elk jaar opnieuw langstrekken.

De najaarstrek van de ruige dwergvleermuis valt samen met de paartijd. De volwassen mannetjes hebben, langs de migratieroute, een verblijfplaats die ze fel verdedigen tegen andere mannetjes. In Nederland bezetten de mannetjes rond midden augustus de paarplaatsen. De vrouwtjes arriveren (samen met de jonge mannetjes) aan het eind van augustus. De vrouwtjes vormen dan paargroepjes van 2 tot 10 dieren (soms ook meer) in de verblijfplaatsen van territoriale mannetjes. Er zijn aanwijzingen dat de vrouwtjes tijdens de trek paarplaatsen van meerdere mannetjes bezoeken. Midden oktober, na de paartijd, volgen de mannetjes de vrouwtjes naar de winterverblijven.

In Nederland zijn ruige dwergvleermuizen op allerlei plekken te vinden: in holle bomen, achter losse schors, in spleten en kieren in bomen of gebouwen en soms ook gewoon in een stapel oude houtblokken of hangend tegen gebouwen.
De baltsende mannetjes roepen meestal vanuit hun verblijfplaats, maar soms ook vliegend. De sociale geluiden van de mannetjes zijn de hele nacht te horen, maar vooral tussen 23:00 uur en 3:00 uur.

Kader 1. het geluid van een ruige dwergvleermuis

Ruige dwergvleermuizen herkennen
In dit kader wordt beschreven hoe de echolocatie en de baltsgeluiden van ruige dwergvleermuizen klinken en hoe ze met een batdetector te herkennen zijn:

Echolocatie ruige dwergvleermuizen
Het geluid klinkt op de detector als knikkerende 'natte' tikken (= met toonkwaliteit) tussen de 30 en de 40 kHz. Je zou het geluid van een ruige dwergvleermuis kunnen omschrijven als een langzame en 'lagere' dwergvleermuis of een snelle en 'hogere' laatvlieger. Het geluid doet, wat klank en ritme betreft, meer aan een laatvlieger denken dan aan een gewone dwergvleermuis.

De echolocatiegeluiden zijn middellange pulsen van 5 á 10 ms van het FM-QCF-type, van 70-38 kHz, in een langzaam, 8 á 10 pulsen per seconde, regelmatig ritme, met regelmatige haperingen. Als de dieren in een besloten omgeving vliegen is het qcf-deel kort. Bij een instelling op 38 á 40 kHz is nog net iets van toonkwaliteit te horen.
In het open veld is het QCF-deel langer en in de fm-QCF-pulsen die zo ontstaan, komt het doppler-effect sterker tot uitdrukking. Op de detector klinken deze pulsen bij 35 á 37 kHz als 'natte' tikken. Afhankelijk van de beslotenheid van de omgeving ligt de piekfrequentie in het QCF-deel van de puls tussen de 36 en de 40 kHz.

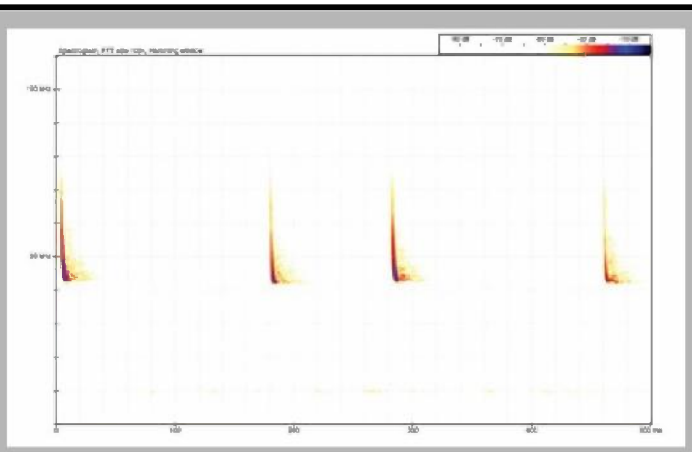

figuur 3: echolocatiefragment van een ruige dwergvleermuis

Baltsgeluid ruige dwergvleermuis
Veel mensen kunnen het scherpe geluid tussen de 15 en de 35 á 45 kHz nog net met het blote oor horen. Het deel rond de 15 á 20 kHz draagt het verst. Het klinkt als 'tjrik-rik' met de klemtoon op het eerste deel (in tegenstelling tot het baltsgeluid van de gewone dwergvleermuis, dat uit 1 'tjrik' bestaat). De twee delen van het geluid zijn het best te onderscheiden bij een instelling op het optimum van het tweede deel, rond 30 kHz.

Tips om ruige dwergvleermuizen op te sporen

Om er zelf opuit te trekken om migrerende en baltsende ruige dwergvleermuizen te ontdekken, moet je weten hoe je ze herkent en waar je ze kunt vinden. Om de ruige dwergvleermuis te herkennen worden in kader 1 de geluiden die ze maken beschreven. Hieronder worden een aantal tips gegeven voor kansrijke locaties om ze op te sporen:

· Ga 's avonds / 's nachts op pad langs de kust en loop of fiets net langs duinenrij om migrerende ruige dwergvleermuizen te treffen,
· Ga 's avonds / 's nachts op zoek naar migrerende dwergvleermuizen langs lange bruggen en dijken, zoals de Afsluitdijk, de dijken van het Delta-plan (Brouwersdam, Oosterschededam) of de dijk om het Markermeer.
· Ga opzoek naar baltsende ruige dwergvleermuizen in bomen op oude landgoederen,
· Ook in de stad, vooral in de parkachtige omgevingen, zijn baltsende ruige dwergvleermuizen te vinden. Probeer ze van (baltsende) gewone dwergvleermuizen te onderscheiden. Maak eventueel opnames van het geluid van je detector en vergelijk het met het geluid omschreven in kader 1.
· Een ander voorbeeld van een kansrijke plek om baltsende of migrerende ruige dwergvleermuizen te ontdekken is langs rustige autowegen met een rij bomen erlangs. Volg de weg 's avonds / 's nachts langs de bomen in de berm (let op het verkeer).

Ook overdag kun je naar ruige dwergvleermuizen uitkijken:
· Migrerende ruige vleermuizen worden soms ook overdag vliegend langs de kust waargenomen door vogeltrektellers.
· Overdag kun je ze soms tegen hoge gebouwen aan zien hangen. Inspecteer hiervoor hoge gebouwen (met name in badplaatsen) aan de windluwe zijde. Het is handig om hiervoor een verrekijker of telescoop mee te nemen, want de vleermuizen zijn maar 5 á 6 cm lang.
· Of onderzoek eens die oude, grote stapel brandhout achterin de tuin (of in de tuin van de buren).
· Het is ook nuttig overdag de kieren of scheuren van bomen (met name op landgoederen) te inspecteren of achter de losse schors van eiken te kijken. Gebruik hiervoor een verrekijker en een zaklamp. Ook een klein spiegeltje is handig om kieren te inspecteren. En wat dacht je van een digitale camera: steek het toestel in de spleet en druk een paar keer op de ontspanner. Naast een heleboel onscherpe foto's zitten er ook soms geslaagde foto's tussen en soms ontdek je opeens een vleermuis.

Meegaan met een inventarisatie

In Friesland en Groningen bestuderen de Zoogdierwerkgroep-FFF en de VleCOG gezamenlijk de trek van ruige dwergvleermuizen naar de winterverblijven. Zij organiseerden in september diverse inventarisaties en excursies, zie een oproep verder op wanneer zijn nog het veld in gaan.

Volgende seizoenskalender

De volgende seizoenskalender gaat in op wintertellingen (van grotten / bunkers); een onderwerp dat ook op de VLEN-dag nadere aandacht krijgt.

Bronnen

· www.vleermuis.net
· Limpens, H. E.a., 1997. "Atlas van de nederlandse vleermuizen, Onderzoek naar verspreiding en ecologie", Stichting Uitgeverij KNNV/SVO, Utrecht.

- advertentie -

BioQuip

Het adres voor vleermuisdetectors

Tevens veerunsters en zoogdiervallen

E. de Boer van Rijkstraat 13
2331 HH Leiden

tel.: 071 -531 49 79
fax: 071 -576 62 68
e-mail: bioquip@zonnet.nl

ook tijdens de avonduren bereikbaar

Gezenderde Brandts vleermuis in het Ravensbosch

Johannes Regelink - johannes@regelink.net

Op 27 juni werd in het kader van het Ingekorven vleermuis project van de Zoogdiervereniging VZZ gepoogd een Ingekorven vleermuis te vangen. Tijdens deze vangactie is geen Ingekorven vleermuis genvangen, wel werden de volgende vleermuissoorten gevangen: gewone dwergvleermuis (Pippistrellus pipistrellus), gewone grootoorvleermuis (Plecotus auritus), baardvleermuis (Myotis mystacinus), vale vleermuis (Myotis myotis) en een brandts vleermuis (Myotis brandtii).

Brandts vleermuis

De brandts vleermuis is een soort die zeer sterk op de baardvleermuis lijkt. Determinatie middels een batdetector is erg lastig. Zekere determinatie is eenvoudiger mogelijk door middel van tand- en peniskenmerken, zie kader 1.

Het aantonen van de aanwezigheid van de brandts vleermuis is dan ook niet eenvoudig. Dit zal één van de redenen zijn, waarom er in Nederland slechts zeer weinig zomerwaarnemingen van de brandts vleermuis bekend zijn. Deze beperken zich tot drie mistnetvangsten in Zuid-Limburg en recent een vangst in Denekamp. (Huizenga, 2006. voorlopige verspreidingsatlas)

Gezien de bijzonderheid van de

Figuur 1: de gevangen brandts vleermuis

Kader 1: Herkenning van de Brandts vleermuis

Herkenning

Het verschil tussen de baardvleermuis en de brandts vleermuis is niet lastig, maar vereist enige ervaring. De duidelijkste verschillen zijn te zien in de tand- en peniskenmerken. Bij vrouwtjes heb je natuurlijk niets aan de penis kenmerken, echter zijn de tandkenmerken vrijwel altijd overtuigend.

We hebben voor iedere vleermuistand een benaming afgesproken. Ik zal deze benamingen, en de afkortingen daarvan, gebruiken. Een tekening hiervan kun je vinden op een pdf van Dietz & von Helversen op internet. Zie doorvoor de link aan het einde van het artikel.

Alle tandkemerken voor een brandts vleermuis op een rijtje:

<u>Onderkaak:</u>

De twee premolair (P3) is bijna net zo groot als de eerste premolair (P2).

<u>Bovenkaak:</u>

De tweede premolair (P3) is twee derde of groter dan de eerste premolair (P2).

De cingulumknobbel van de derde premolair (P4) is duidelijk aanwezig en is meestal groter dan de tweede premolair (P3).

<u>Penis:</u>

De penis is knotsvormig. De baardvleermuis heeft zeer kleine smalle penis.

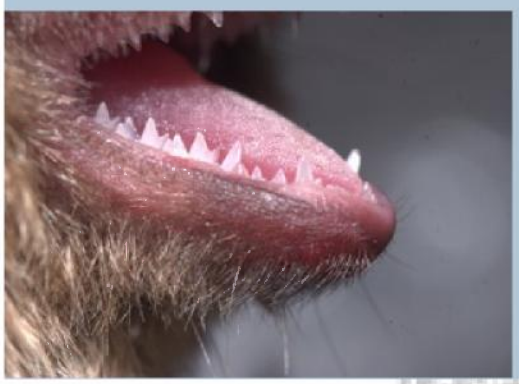

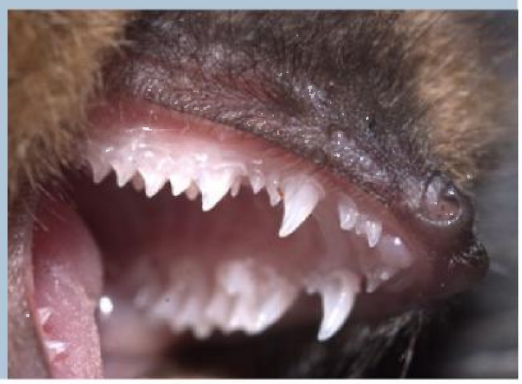

Figuur 2, 3 en 4: de tanden en de penis van gevangen brandts vleermuis.

Figuur 6: Het gebouw waarin Harrie twee dagen verbleef (foto: René Janssen)

vangst en het feit dat we zeer weinig ecologische informatie van deze soort kennen, werd besloten het dier van een zendertje te voorzien.

Zendertje

De brandts vleermuis, Harrie genaamd, werd voorzien van een kleine zender. Het betrof een zender van het merk Holohil, type LB-N. Gewerkt is volgens de europese richtlijnen. Harrie werd dan ook voorzien van een zender die lichter is dan 5% van het lichaamsgewicht. Deze werd middels speciale huidlijm op de rug, achter de schouderbladen bevestigd.

Ravensbosch

Het Ravensbosch is een vochtig oud hellingbos met diverse bronnetjes en vijvers. Het bos bestaat voornamelijk uit inlandse eik en beuk en enkele stukken met naaldhout, hierbij gaat het voornamelijk om Grove Den, Japanse Lariks en Fijnspar..

Resultaten

Harrie is gedurende drie nachten (28,29 en 20 juni) gevolgd. De gebruikte radio-zender, welke op de rug van Harrie geplakt is, zendt een piep-signaal uit, welke middels een richtingsgevoelige antenne gevolgd werd.

Nacht 1: 28 juni 2007

Ruim voor zonsondergang is het radio-signaal opgepikt in de buurt van het dorp Groot Haasdal. Hier verbleef Harrie in een vrij nieuw woonhuis bij een kolonie gewone dwergvleermuizen. Omstreeks middernacht was Harrie nog niet uitgevlogen. Toen we met een felle zaklamp onder de dakrand schenen, zagen we daar een vleermuis zitten. Sterker nog met gebruik van een verrekijker was het mogelijk de antenne van de zender te zien. Het betrof hierbij dus Harrie.
Om 01:10 vloog hij onder de dakpannen vandaan. Gedurende anderhalf uur heeft hij in de achtertuin van zijn gastheren gefoerageerd, waarna hij door vloog naar het Ravensbosch. Hier heeft hij gedurende 3 uur gefoerageerd en ongeveer een half in uur in een dode eik gehangen. Waarna Harrie rond 04:30 terug naar zijn verblijfplaats in Groot Haasdal vloog.

Nacht 2: 29 juni 2007

Opnieuw heeft Harrie bij de gewone dwergvleermuizen kolonie in Groot Haasdal overdagt. Rond half twaalf vloog Harrie uit, waarna hij direct naar het Ravensbosch vloog. Gedurende de nacht heeft Harrie anderhalf uur in of in de omgeving van een koeienstal gejaagd. Net als de vorige nacht heeft hij gedurende een half uur in de achtertuin van zijn gastheren jaagd. In totaliteit heeft ze een half uur in het Ravensbosch gefoerageerd. De foerageer gebieden werden in totaal zo´n drie-maal afwisselend bezocht. Deze ochtend vloog Harrie niet naar zijn voorgaande verblijfplaats, maar naar een dode eik in het Ravensbosch. Hier heeft hij de gehele dag gehangen.

Nacht 3: 30 juni 2007

Deze avond vloog Harrie opmerkelijk vroeg uit, namelijk om 22:50. Mogelijk bestaat er een verband met het feit dat Harrie in een boom in het Ravensbosch verbleef. In het bos was het rond deze tijd aanzienlijk donkerder dan buiten het bos. Gedurende deze nacht heeft Harrie 3,5 uur in het Ravensbosch gejaagd en 11 minuten in de achtertuin van de woning in Groot Haasdal. Om

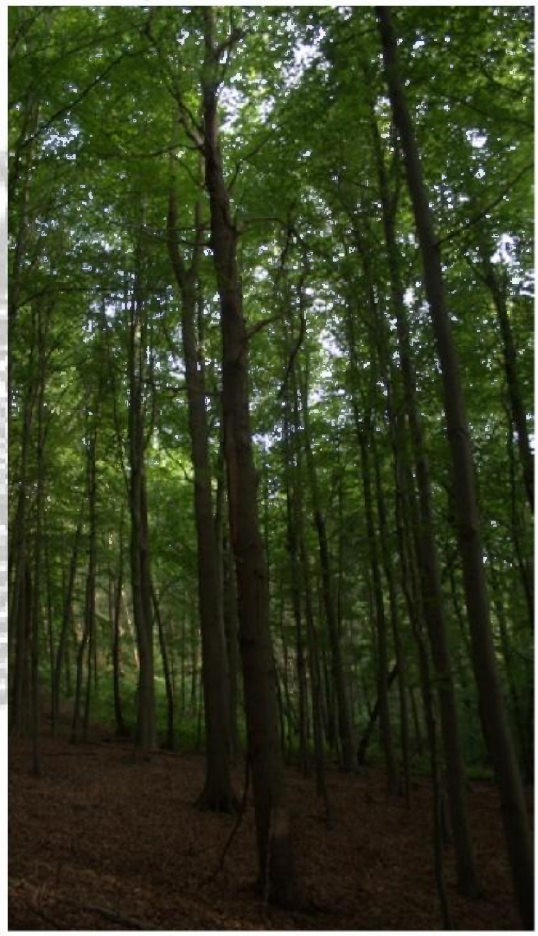

Figuur 7: De dode eik waarin Harrie één dag verbleef

02:30 vloog Harrie weer naar zijn oude verblijfplaats in Groot Haasdal. Gedurende deze nacht is hij niet meer uitgevlogen.

Harrie heeft gebruik gemaakt van

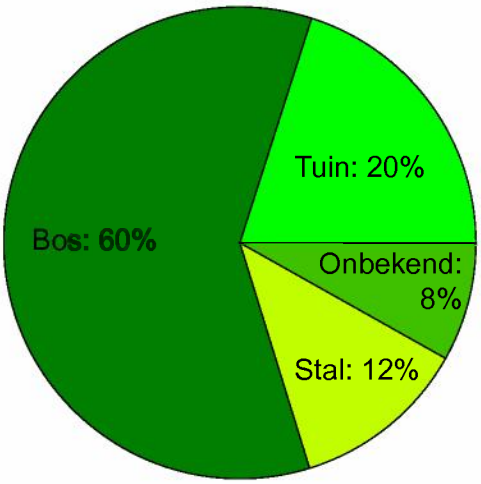

Figuur 8: Percentage dat Harrie aanwezig was in een bepaald habitat

zowel de zeer vochtige als de drogere stukken. In zowel eikenbos, oud beukenbos als naaldbos heeft Harrie gefoerageerd.

Conclusies

Het was zeer interessant om Harrie gedurende deze drie nachten te kunnen volgen. Hij heeft ons zijn zeer bescheiden jachtgebied van slechts enkele tientallen hectares laten zien. Ook was het zeer opvallend dat Harrie verblijft in zowel een huis als boom en deze afwisselt. Bij onderzoek in Duitsland is al eerder vast gesteld dat brandts vleermuizen in een gebouw bij gewone dwergvleermuizen verbleven. (Dense, 1989) Echter waren er in Nederland nog geen zomerverblijfplaatsen van de brandts vleermuis bekend.

Dankwoord

Gerwin van der Zee en Jyri van der Grift worden bedankt voor het meehelpen tijdens de vangst. John Mulder, Lobke Thijssen, Ludy Verheggen en René Janssen worden bedankt voor hun bijdrage bij het zenderonderzoek. De Provincie Limburg wordt bedankt voor het financieren van een deel van de onderzoeksmaterialen.

Literatuur

Dense, C., 1989. Bestandsaufnahme von Fledermäuse im Landkreis Friesland. Beiträge zum Landschaftsrahmenplan, Landkreis Friesland, Untere Natuschutsbehörde.

Huizenga, N., 2006. Digitale update, voorlopige verspreidingsatlas van zoogdieren in Limburg.

Links

De Dietz en von Helversen:
Deel 1: http://bats.org.uk/news_events/documents/IllustratedKeytoEuropeanBatsPart1.pdf
Deel 2: http://bats.org.uk/news_events/documents/IllustratedKeytoEuropeanBatsPart2.pdf

Extra foto´s, alle foerageerlocaties en vliegroutes en de basisgegevens zijn te vinden op:
www.ecologischonderzoek.regelink.net/projecten/2007/07-19_brandtii_groothaasdal/

Nieuwe vleermuizenliteratuur

Peter Lina

In deze rubriek wordt nieuw verschenen literatuur over vleermuizen vermeld. Hierbij worden er geen artikelen uit tijdschriften of nieuwsbrieven genoemd. Soms geef ik enkele korte opmerkingen over de aard van het boek of over de bruikbaarheid voor een bepaalde doelgroep. De boeken worden in volgorde van het jaar van verschijnen vermeld. De 'oudere' boeken heb ik pas recent binnengekregen.

Kurta & J. Kennedy. 2002. The Indiana Bat. Biology and Management of an Endangered Species. Bat Conservation International, Inc., Austin, Texas. 253 pp + CD-r. Geen ISBN.

C. López-Gonzáles. 2004. Murciélagos de Paraguay. Biosfera, Sevilla. 300 pp. ISSN: 1138-8153. In het Spaans.

M. de Lourdes Romero-Almaraz, Á. Aguilar-Setién & C. Sánchez-Hernández. 2006. Murciélagos benéficos y vampirous. AGT Editor, S.A., Mexico. 213 pp. ISBN: 968-463-121-9. In het Spaans.

C.S. Marks & G.E. Marks. 2006. Bats of Florida. University Press of Florida. 176 pp. ISBN: 0-8130-2985-6.

B. Rodrígues-Herrera, R.A. Medellín & R.M. Timm. 2007. Murciélagos neotropicales que acampan en hoja (Neotropical tent-roosting bats). Instituto Nacional de Bioversidad, Costa Rica. 178 pp. ISBN: 978-9968-927-28-4. Tweetalig, Spaans en Engels.

L.F. Aguirre. 2007. Historia natural, Distribución y Concervación de los Murciélagos de Bolivia. Fundación Simón I., Patiño. 400 pp. ISBN : 987-99954-0-162-7. In het Spaans.

H. König & H. Wissing. 2007. Die Fledermäuse der Pfalz. Ergebinisse einer 30jährigen Erfassung. GNOR e.V., Mainz. 219 pp. ISBN: 978-3-9807669-1-3.

C. Dietz, O. von Helveren & D. Nill. 2007. Handbuch der Fledermäuse Europas und Nordwestafrikas. Biologie, Kennzeichen, Gefährdung. Kosmos Naturführer. Franckh-Kosmos Verlags GmbH & Co. KG, Stuttgart. 399 pp. ISBN: 978-3-440-09693-2.

Agenda Vleermuizenconferenties

Peter Lina

XIth European Bat Research Symposium
Datum: 18-22 augustus 2008
Plaats: Cluj-Napoca, Roemenië
Informatie: www.ebrs2008.org (check deze site regelmatig voor actueel nieuws)
Voertaal: Engels

XVth International Bat Research Conference
Datum: augustus 2010
Informatie: nog niet beschikbaar
Plaats: Praag, Tsjechische Republiek
Voertaal: Engels

XIIth European Bat Research Symposium
Datum: augustus 2011
Plaats: Litouwen
Informatie: nog niet beschikbaar
Voertaal: Engels

XVIth International Bat Research Conference
Datum: augustus 2013
Plaats: Vermoedelijk Durban, Zuid-Afrika
Informatie: nog niet beschikbaar
Voertaal Engels

Voor informatie over bovenstaande conferenties kan men ook terecht bij:
RCBSC
Postbus 835
2300 AV Leiden
e-mail: phc.lina@tiscali.nl

Oproep! Najaarstrek van de Ruige dwergvleermuis

De najaarstrek van de Ruige dwergvleermuis komt er weer aan. Daarom organiseren de Zoogdierwerkgroep-FFF (van de Fryske Feriening foar Fjildbiology) en de VleCOG (vleermuis coördinatie overleggroep Groningen) gezamenlijke inventarisatieavonden/-nachten om de trek van de ruige dwergvleermuis langs de Groningse en Friese kust in beeld te brengen. Dit is een serie van inventarisaties in september gericht op de trek van de Ruige Dwergvleermuis. De inventarisaties zullen gedurende de maand september plaatsvinden, omdat dan de trek het beste is waar te nemen en de piek in onze regio dan op zijn hoogtepunt is. Op deze manier hopen we zo goed mogelijk met de trek van de Ruige dwergen mee te verhuizen langs de kustlijn.

Een overzicht van de geplande inventarisaties staat in het onderstaande schema:

Datum	Gebied
29-30 sept	Reserve (misschien één van de waddeneilanden?)

We hopen velen van jullie te mogen begroeten tijdens deze inventarisaties. Indien je mee wilt doen gelieve je op te geven bij:

Koen Breed; koenbreed@live.nl
Teddy Dolstra; suchbistenwurkgroep-fff@hetnet.nl.

VLEERMUIZENDAG 27 OKTOBER 2007 TE ROERMOND

De jaarlijkse Vlendag komt er weer aan. Schrijf het in je agenda en mis deze dag niet!

Dit jaar zal de Vlendag in Roermond worden gehouden, vanwege het uitkomen van de zoogdieren atlas van Limburg. Ook dit jaar hebben we als Vlen geprobeerd uit te pakken. Er zijn een groot aantal lezingen, posters, workshops en een natuurboekenmarkt.

Tijdsplanning
De vlendag duurt dit jaar van 9:00 uur tot 17:30, het lezinggedeelte van 10:30 tot 16:50.

Overnachting van vrijdag op zaterdag.
Roermond is voor veel mensen een eind reizen. Daarom kan iedereen van vrijdag op zaterdag voor een klein bedrag in Roermond blijven overnachten. Op vrijdagavond zullen we allerlei filmmateriaal laten zien van vleermuizen en als het mooi weer is kunnen we nog op vleermuisexcursie. Er zijn genoeg slaapplekken, maar toch is het wel handig als je je van te voren opgeeft (zie contact adres).
Geef door: eten ja/nee (rond 18:00), vegetarisch/vlees (ca € 4 p.p.)
Overnachting met hoeveel personen? (ca € 4 p.p.)
Neem een slaapzak en matje mee. Als je deze niet hebt, geef dit dan door.
Na opgave krijg je gegevens van het slaapadres toegestuurd.

Adres van vlendag:
Bisschoppelijk College Broekhin
Bob Boumanstraat 30

Kosten
De Vlendag is gratis voor leden en kost voor niet-leden 2 Euro (niet leden zijn altijd welkom, wel graag van te voren per email opgeven, bij: ahaarsma@dds.nl).
In de pauzes is er koffie en thee tegen kostprijs. Ook voor de lunch zijn er heerlijke broodjes te koop tegen kost-prijs. Zorg dus dat je genoeg klein geld mee neemt!

Boekenmarkt
De boekenstand wordt dit jaar waarschijnlijk bemand door 'Meijs natuurboeken'. Ook zal de VZZ aanwezig zijn met een aantal VZZ uitgaven en verder natuurlijk Bioquip met batdetectors.

Programma

Tijd	Onderdeel	Spreker
9:00	Zaal open, koffie en thee, boekenmarkt en spullenmarkt open	
10:30	Opening door de dagvoorzitter	Reinier Akkermans
	Lezingen	
10:35	Limburgse zoogdieratlas, vorderingen en ergernissen.	Reinier Akkermans
10:55	Vleermuizen fotograferen	Paul van Hoof
11:10	Ingekorven project	Jasja Dekker
11:30	Pauze (koffie en thee)	
12:00	Het gebruik van zaklampen tijdens wintertellingen	Eva de Hullu
12:20	Uitvliegtemperatuur van meervleermuizen	Kees van Bochove
12:40	Determineren van vleermuizen in winterslaap. Mystery bat	Rene Janssen
13:10	Pauze (lunch, koffie en thee)	
14:00	Het volgen van een brandt's vleermuis	Johannes Regelink
14:20	Visuele waarnemingen aan meervleermuizen, wat kan je der mee?	A-J Haarsma
14:40	Natuurmonumenten en meervleermuizen	Martijn van Schie
15:00	Korte pauze	
15:30	Een nieuwe website voor vleermuizen en vleermuiswerkers	Bart Kranstauber
15:50	Oppassen met vleermuismest?	Wilma.Hazeleger
16:10	Vleermuis wintertellen, eindconclusie	Vilmar of tom van der Mej
16:30	Optioneel praatje	onbekend
17:00	Afsluiting door de dagvoorzitter	
17:30	Einde VLEN- dag en sluiting boekenmarkt	

NB: alle praatjes zijn inclusief 5 minuten voor vragen!
Pauzes: tijd om te netwerken, boekenmarkt, bat- detector tunen, posterspresentatie's, kijken naar de nieuwste snufjes op vleermuisgebied, video beelden etc.

Routebeschrijving

Vanaf station Roermond:
Neem bus 66 richting Venlo. Deze vertrekt elk half uur om 7 over heel en 7 over half (zie ook www.9292ov.nl) en stap uit bij het Bisschoppelijk college (na ca 13 minuten). Je staat nu voor het schoolterrein.

Met de auto:
Komende uit de richting Sittard:
- eerste verkeerslicht bij binnenrijden Roermond rechtdoor
- tweede verkeerslicht (Swartbroekplein) rechtsaf
- Singel volgen, derde verkeerslicht rechtsaf om de Venloseweg op te rijden
- vervolg deze weg, flauwe bocht naar rechts om viaduct op te rijden
- bovenaan viaduct bij verkeerslicht rechtdoor
- vlak vóór volgende viaduct rechtsaf
- meteen weer linksaf
- dit is de Bob Boumanstraat, de school ligt aan de rechterkant

Komende via de Maasbrug (vanuit Weert of de Napoleonsbaan):
- eerste verkeerslicht na de Maasbrug rechtdoor
- volgende verkeerslicht rechtsaf
- meteen weer linksaf om de Venloseweg op te rijden
- vervolg deze weg, flauwe bocht naar rechts om viaduct op te rijden
- bovenaan viaduct bij verkeerslicht rechtdoor
- vlak vóór volgende viaduct rechtsaf
- meteen weer linksaf
- dit is de Bob Boumanstraat, de school ligt aan de rechterkant

Komende uit de richting Venlo - Reuver - Swalmen:
- eerste verkeerslicht bij binnenrijden Roermond rechtsaf
- dit is Broekhin-Noord, de school is aan de linkerkant al te zien

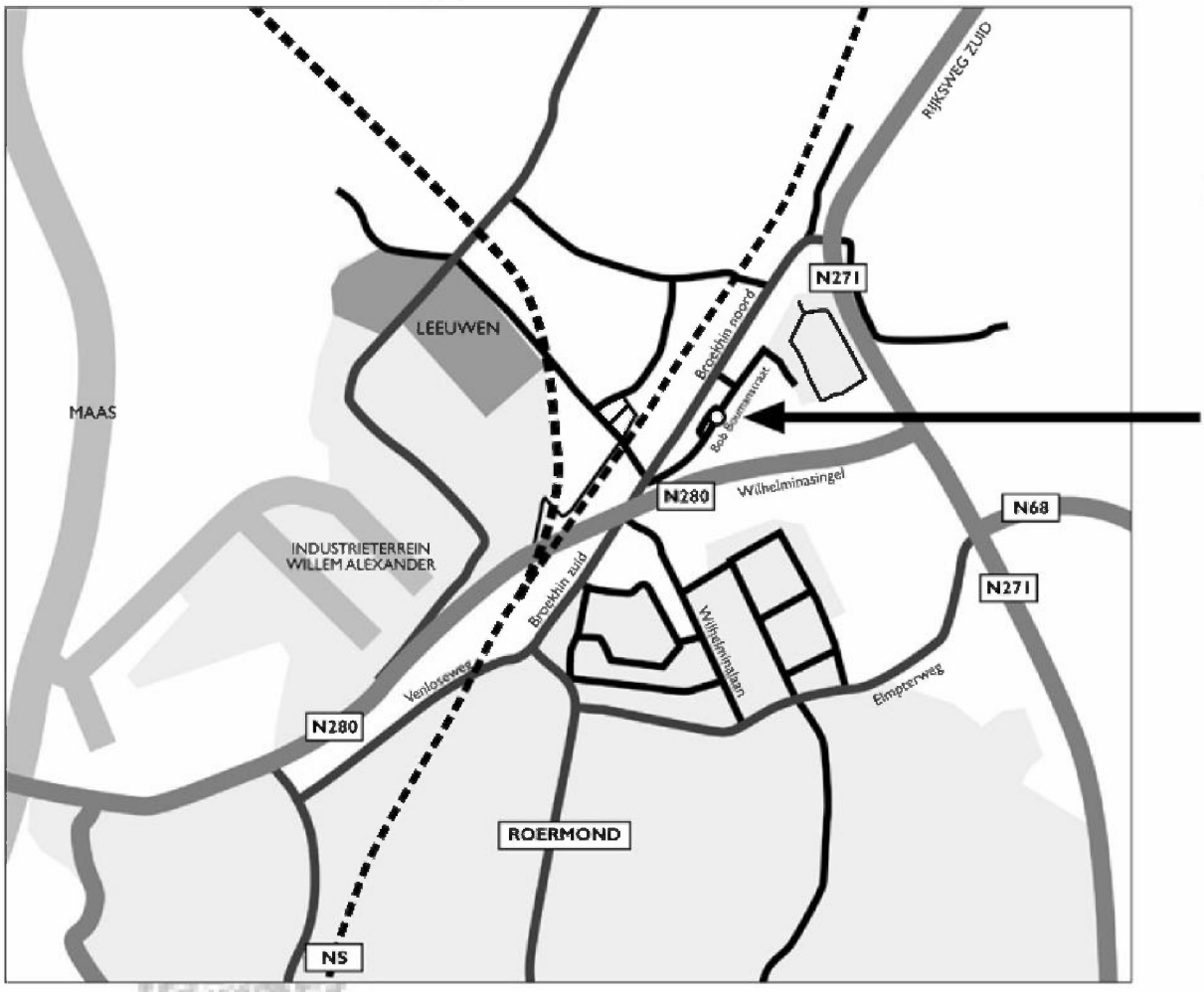

Adressen

Vleermuiswerkgroep Nederland-VZZ
Secretaris: Anne Jifke Haarsma (06-16392155), Rijnlaan 153, 2105 XM Heemstede.
Publiciteit en Ledenadministratie: Saskia Roselaar (071-5280022) Haven 24 A, 2312 MJ Leiden.
Overige bestuursleden: Rudy van der Kuil (070-3652811), René Janssen (0345-530085), Leonie Kluys (06-41482817), Carolien van der Graaf (070-8892222)
vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming
Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem
Tel: 026-3705318 Fax: 026-3704038
Http://www.vzz.nl
E-mail:info@vzz.nl
Zoogdiermonitoring
Antwoordnummer 1380, 6800 VC Arnhem
E-mail:zoogdier@vzz.nl
Wintertellingen: Vilmar Dijkstra (v.dijkstra@vzz.nl)
Databankbeheerder VZZ: victor mensing (victor.mensing@vzz.nl)

Provinciale Werkgroepen
Friesland: Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF)
Coördinator: Teddy Dolstra (tel: 0621 – 686354)
Zuiderweg 10, 8395 KV Steggerda
E-mail: Suchbistenwurkgroep-fff@hetnet.nl
Groningen: Vleermuis Coördinatie Overleg Groningen (VleCOG)
Contactpersoon: Jan van Muijlwijk
Golf van Riga 61, 9642 CJ Veendam
E-mail: jvmmap@bart.nl
Drenthe: Vleermuiswerkgroep Drenthe (VLED)
Provinciaal coördinator: Reinier Meijer
(tel: 0592 -372359)
Zwartwatersweg 103, 9402 SM Assen
E-mail: vled@vzz.nl
Overijssel: ZWG- Overijssel
Secretariaat: p/a N & M Overijssel
Contactpersoon: Nico Driessen (tel: 038 - 4250960)
Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle
E-mail: n.driessen@natuurmilieu.nl
Gelderland: VLEGEL
Secretaris: Hans Hartvelt (tel: 0318 – 430898)
Wintertellingen: Gerhard Glas (tel: 026 – 4432879)
Lijsterbeslaan 7, 6721 CW Bennekom
E-mail: vlegel@planet.nl

Flevoland:
Contactpersoon: Jeroen Reinhold (tel: 0320 - 231971)
Archipel 35-44, 8224 HK Lelystad
reinhold@landschapsbeheer.net
Noord-Holland: NOZOS
Contactpersoon: Joy de Wit (tel: 020 – 6974518)
Veldhuizenstraat 82, 1106 DH Amsterdam
E-mail: wittrans@xs4all.nl
Zuid-Holland: ZWG- ZH
Contactpersoon: Kees Mostert
(tel: 015 – 2145073)
Palamedesstraat 74,2612 XS Delft
E-mail: zoogdierzuidholland@zonnet.nl
Utrecht: VLEU
Contactpersoon: Eric Jansen (tel: 030 – 2722644)
Vermeulenstraat 164,3572 WT Utrecht
E-mail: eajansen@zonnet.nl
Monitoring: Zomer Bruijn (tel: 033 – 4622974)
Nieuwstraat 23, 3811 JX Amersfoort
Noord-Brabant: VWG-NB
Contactpersoon: Peter Twisk (tel: 073 – 6445664)
Jan Mosmanslaan 19, 5237 BB Den Bosch
Wintertellingen: Jeroen Nusselein
Kastencoördinator: Erik Korsten
vleermuis.brabant@planet.nl
Vleermuisstichting Noord Brabant
Contactpersoon: Ad v. Poppel (tel: 013 – 4552030)
Griegstraat 449, 5011 HL Tilburg
Limburg: ZWG-NHGL
Contactpersoon / monitoring: Ludy Verheggen
(tel: 043 – 3641166)
Lijsterbeslaan 22, 6241 AN Bunde
ludy.verheggen@vzz.nl
Wintertellingen mergelgroeven: Jos Cobben
(tel: 043 - 3252776)
Netwerk Klachtenafhandeling IKL:
Jan Kluskens (tel: 0475 – 386430)
Zeeland: ZWG- Zeeland
Contactpersoon: Nanning-Jan Honingh
(tel: 0113 – 548119)
Schoondijksedijk 35, 4438 AE Driewegen.
nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl

Teksten kunnen aangeleverd worden via mail. Foto's en tekeningen liefst apart via de e-mail toesturen. Grafieken gelieve in een excel- bestand te versturen.
Email:VLENNIEUWSBRIEF@VZZ.NL